

УДК 94(=411.16)(477.81)"1939/1941"

DOI <https://doi.org/10.35433/history.112064>

Михальчук Роман,
кандидат історичних наук, професор
Рівненського державного
гуманітарного університету
r.mykhalchuk@ukr.net
[ResearcherID AAD-6148-2020](https://orcid.org/0000-0001-9313-4830)
<https://orcid.org/0000-0001-9313-4830>

ЄВРЕЙСЬКА ГРОМАДА МІЗОЧА В 1939-1941 РР.

Анотація

Мета дослідження – проаналізувати становище єврейської громади в Мізочі після встановлення радянської влади в Західній Україні в 1939-1941 рр. На основі історіографічного доробку та джерельної бази, відтворити процес радянзації Західних областей України та прикладі волинського містечка Мізоч, показати негативні зміни у житті єврейської громади після встановлення радянських порядків в 1939-1941 рр. **Методологія** базується на засадах історизму та об'єктивності. Дослідження побудоване на основі загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Застосовано методи архівної евристики, наукової критики. Особливу увагу звернено на метод усної історії. **Наукова новизна.** На основі досягнень історіографії та широкого спектру джерел, проаналізовано зміни у статусі та становищі єврейської громади містечка Мізоч на Рівненщині після радянзації краю в 1939-1941 рр. Дослідження виконано на основі аналізу джерел, частина яких вводиться до наукового обігу вперше. **Висновки.** Початок Другої світової війни та окупація Західних областей України призвели до кардинальної зміни життя місцевих жителів. Встановлення радянської влади супроводжувалося насадженням насильницьких практик та тоталітарних порядків. Єврейська громада Мізоча потрапила під репресії - заборонено функціонування сіоністських організацій. Чимало євреїв-біженців намагалися втекти від Голокосту з окупованої Польщі і прибули в Мізоч, де зіштовхнулися зі свавіллям та репресіями радянської влади. Багато з них потрапили у Сибір, водночас така доля врятувала їх від Голокосту. Євреям заборонили займатися підприємництвом та бізнесом, вони змушені бути найманими працівниками. Значно знизився рівень їхнього життя.

Ключові слова: Єврейська громада, єврейські біженці, Мізоч, радянські репресії, «перші совести», Західна Україна, націоналізація.

Постановка проблеми. В другій половині вересня 1939 р. у Західній Україні була встановлена радянська влада (так звані «перші совети»). Уклад життя місцевих жителів кардинально змінився. Під репресії потрапили явні та уявні вороги нової влади - поляки, євреї, українці. Підозрюваними особами стали члени різних націоналістичних, сіоністських організацій тощо. Єврейська громада містечка Мізоч на Волині в міжвоєнний період мала сіоністські організації, які зі встановленням радянської влади змусили припинити своє існування. Чимало євреїв-біженців прибули з окупованої Польщі в Мізоч, де вони зіштовхнулися зі свавіллям та репресіями радянської влади. Загальний рівень життя знизився, адже традиційну зайнятість євреїв в бізнесі та торгівлі заборонили. Вони змушені були приєднуватися до державних кооперативів та ставати найманими працівниками. В даній розвідці буде проаналізовано становище мізоцьких євреїв в 1939-1941 рр., та ті зміни, які принесла радянська влада в їхнє життя в переддень Голокосту.

Аналіз досліджень. Дослідженню історії Мізоча в часи Другої світової війни, зокрема і часовий відтинок (1939-1941 рр.), який перебуває у фокусі нашого аналізу, присвячено працю Романа Михальчука. Зокрема, автор монографії висвітлив репресивні заходи радянської влади щодо місцевого населення. Однак увагу у книзі передусім звернено на українців та поляків. Отже, становище євреїв ще потребує детальнішого аналізу (Михальчук, 2022). Специфіку встановлення радянської влади в Мізочі та околицях, захоплення влади “советами” висвітлено у дослідженнях Андрія Руккаса (Руккас, 2019) та Володимира Остапука (Остапук, 2021). Праця Володимира Сергійчука демонструє тоталітарність радянської влади та опір місцевого населення Волині окупантам в 1939-1941 рр. (Сергійчук, 2005). Закордонну історіографію представляє дослідження ізраїльського науковця Іцхака Арада. В окремому розділі автор аналізує становище, в яке потрапили євреї Східної Європи після початку Другої світової війни з вересня 1939 року (Арад, 2007).

Використані у дослідженні **джерела** дають можливість аналізувати події з погляду свідків та жертв, які постраждали від наслідків радянзації 1939-1941 рр. Це свідчення євреїв з Меморіальної книги пам'яті Мізоча (Меморіальна книга Мізоча

(Mizocz; sefer zikaron, 1961)); джерела Інституту візуальної історії та освіти фонду Шоа університету Південної Каліфорнії в США (USC SFI VHA, Testimony 38193. Mariia Moseichuk; Testimony 38507. Isaac Rozenblat; Testimony 38669. Nikolai Slobodiuk; Testimony 46431. George Ganzberg); спогади мізоцької польки Регіни Шабловської-Лутинської (Шабловська-Лутинська, 2021); джерела з Державного архіву Рівненської області.

Мета статті – проаналізувати становище єврейської громади волинського містечка Мізоч під час встановлення радянської влади в Західній Україні в 1939-1941 рр.

Виклад основного матеріалу. 1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу і розпочалася Друга світова війна. Згідно з таємним німецько-радянським протоколом до пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. терени Західної Волині мали відійти до складу радянської держави. У своїй промові по радіо голова міністрів СРСР В'ячеслав Молотов пояснював вторгнення радянських військ за р. Збруч «внутрішньою неспроможністю і явною недієздатністю Польської держави» (Сергійчук, 2005, с. 7).

У Мізоч частини Червоної армії увійшли 17 вересня 1939 р. Місцеве населення по різному сприйняло такі події. Наприклад, для мізоцького єврея Джорджа Ганзберга, це був «справжній сюрприз». Він зазначав, що після окупації Чехословаччини йшли розмови про можливий розвиток німецької агресії, але «ми завжди відчували, що Радянський Союз - з одного боку, Англія і Франція - з іншого боку, що Гітлер не посміє. Але, як виявилось, він таки посміє» (USC SFI VHA, Testimony 46431. George Ganzberg). Згідно плану наступальної операції радянських військ, південна частина Волинського воєводства, у т.ч. й територія Мізоцької гміни Здолбунівського повіту, опинилася в смузі наступу 8-го стрілецького корпусу. 81-ша стрілецька дивізія мала вийти на лінію Здолбунів – Мізоч (виключно), а 44-та стрілецька дивізія комбрига – на лінію Мізоч (включно) – Стара Мощаниця. Одночасно 36-та окрема танкова дивізія разом із супровідним стрілецьким підрозділом повинна була зайняти район Здолбунів – Мізоч і до вечора увійти в Дубно (Руккас, 2019, с. 182).

Загалом під час вторгнення в Західну Україну радянські військові не зустріли великого опору. Окремий випадок стався в Мізочі. Як зазначає дослідник Андрій Руккас, чи не єдиний бій у

південній частині Волинського воєводства між польськими та радянськими військами 17 вересня 1939 р. відбувся в Мізочі. Підходячи до поселення, батальйон 25-го стрілецького полку 44-ї дивізії одержав повідомлення, що на залізничній станції стоїть польський військовий ешелон. Батальйон розгорнувся у бойовий порядок: одна рота стала обходити станцію з півночі, друга – з півдня, третя – наступала з фронту. Наблизившись до станції на 100-150 м, одна з рот потрапила під кулеметний вогонь. Червоноармійці змушені були рухатися по-пластунськи. Після півгодинного бою опір поляків був зламаний. До полону потрапило 60 офіцерів та 98 солдат, трофеями стали 2 ручні кулемети, 150 гвинтівок, 5 автомашин та 2 польові кухні. Радянська сторона втратила одного бійця, троє було поранено. Постраждало троє коней (Руккас, 2019, с. 183).

Крім того, згадується ще одна перестрілка, яка сталася між радянськими військами та польськими юнаками, членами місцевого осередку парамілітарної організації «Стрілецький Союз». Радянські війська справилися, зайняли казарми, де відбулася селекція затриманих (військових відділяли від цивільних). Військових відправили до Острога, звідки через декілька днів перевезли до табору для військовополонених у місті Шепетівка (Остапук, 2021, с. 12).

При вступі радянських частин у Мізоч, містяни вийшли на вулицю Сурмичі, щоб побачити танки та їхні екіпажі. Російські військові дозволяли мізочанам підходити і навіть торкатись танків. Танкісти також були вражені одягом, будинками та майном місцевих жителів. О шостій годині вечора підійшла піхота. На відміну від танкістів, ці солдати справляли погане враження. Вони мали жалюгідний одяг і виглядали неохайно, – переважно неголені і йшли важкою ходою. Багато з них несли черевики на плечах. Солдати нічого не просили, відмовлялись брати будь-що у людей, навіть питну воду. З наближенням вечора в Мізочі оголосили комендантську годину, заборонивши виходити на вулиці. Однак, як зазначав очевидець Ашер, встановлена комендантська година не була суворою. Дехто виходив на вулиці і навіть спілкувався з вартовими (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 182-183). Українка Марія Мосійчук, згадуючи про прихід росіян, теж відзначала їхню бідність. На вигляд Червона армія не виглядала такою

«доблесною», якою її описувала радянська історіографія. Солдати виглядали бідно, «обдерті, мов собаки», значно поступались солдатам польського гарнізону, що стояв в Мізочі до 1939 р. Ті були гарно одягнуті, взуті в хромові чоботи. Але голодні червоноармійці дотримувалися наказу нічого не брати з рук українців (USC SFI VHA, Testimony 38193, Mariia Moseichuk).

Загалом політичну ситуацію євреї Західної України та Західної Білорусії оцінювали з надією. Червону армію сприймали як рятувну альтернативу німецькій окупації. Мізоцький єврей Ісаак Розенблат зазначав про свого брата, який був прихильником соціалізму, та «так кричав від захвату, що аж захрип, коли прийшли росіяни» (USC SFI VHA, Testimony 38507. Isaac Rozenblat). Євреї знали, що впровадження комуністичних ідей на практиці впливатиме на їхнє життя, національні, релігійні інститути, але в тогочасних умовах в СРСР вбачили менше зло, ніж у нацистській Німеччині. Інша ситуація була з поляками. Як зазначав Іцхак Арад, для них прихід радянської армії став «ножем у спину» під час війни з німцями. Тому багато поляків негативно поставились до євреїв, які зустрічали Червону армію, не розуміючи, що таке ставлення продиктоване не поганим відношенням до Польщі, а порятунком від німців (Арад, 2007, с. 82). Єврей Янкев Мендюк згадував, що коли вступили радянські війська до Мізоча, багато хто вийшов назустріч Червоній Армії з квітами в руках, однак його батьки були одними з небагатьох, кого хвилювала ця новина, оскільки вони добре пам'ятали, що сталося в 1920-х рр., коли з приходом більшовиків, євреїв били та громили їхні підприємства (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 60).

У вересні 1939 р. у Мізочі обрали голову волосного комітету, яким став Яким Мельник (робітник із селянської сім'ї). Невдовзі була організована і робітничо-селянська міліція (Державний архів Рівненської області, ф.Р-687, оп. 1, спр. 143, арк. 114). 22 жовтня 1939 р. до Національних зборів делегатами від Мізоча обирались громадяни, лояльні до радянської влади – Михайло Грибовський (директор Мізоцького пивзаводу) та Марія Гаєвська (селянка) (Спогади Андрона Мельника, 1988). На підставі декларацій, які ухвалили Народні Збори Західної України у Львові 27-28 жовтня 1939 р., у містечку конфіскували поміщицьку землю та розподілили її поміж селянами.

Свою діяльність на окупованій території влада розпочала з реорганізації місцевого управління. 4 грудня 1939 р. Указом Президії ВР СРСР ліквідовано чотири польські воєводства і утворено Волинську, Дрогобицьку, Львівську, Рівненську, Станіславську і Тернопільську області в складі Української РСР (Остапук, 2021, с. 18). 17 січня 1940 р. видано указ про утворення районів в цих областях. Рівненська область мала 30 районів, центром одного з яких став Мізоч.

Для керівництва новоприєднаними Західними областями були направлені кадри, переважно зі східних областей. Часто їх освітній рівень не відповідав посадам, на які їх призначали. Наприклад, у Рівненській області лише один перший секретар райкому мав вищу освіту, а у Волинській – таких взагалі не було (Сергійчук, 2005, с. 10). Основний критерій відбору на ключові посади полягав в ідеологічній надійності щодо радянської влади та відданості комунізму. У Мізоцькому районі проживали в той час 36,4 тис. осіб. Станом на квітень 1940 р. в місті Мізоч налічувалося 2920 чол., а в селі Мізоч – 2729 чол. (Державний архів Рівненської області, ф. Р-569, оп. 1, спр. 1, арк. 52; Михальчук, 2022, с. 42).

У Мізочі осіло багато біженців з окупованої Німеччиною Польщі, через що значно збільшилася кількість населення. Одна з історій висвітлює долю молодого єврейки-біженки, яка просила мізоцьку сім'ю Ашерів впустити її в домівку: *«Я блукала цілу ніч. Я геть промочла під дощем. Можна мені чашку чаю та щось поїсти? Я заплачу будь-яку ціну. Мій дім зруйнований, і ми ніде не можемо знайти притулок. Цей проклятий Гітлер може дістатися до мене де завгодно. Ми всі розорені»* (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 179). Біженку впустили і запросили додому. Мізоцький єврей Джордж Ганзберг зазначав: *«Так, багато людей приїхало в наше містечко з польської сторони, з окупованої німцями польської частини. Радянська влада теж була досить жорстокою і хитрою. Вони попросили їх зареєструватися – хто хоче повернутися додому, а хто хоче залишитися там. І багато молодих людей були самотніми – не знали, що робити ї сказали, що хотіли б повернутися додому. І всі ці сім'ї вони зібрали й відправили в Сибір. І, на щастя, це було їхнім порятунком. Всі вони вижили»* (USC SFI VHA, Testimony 46431. George Ganzberg).

Зважаючи на подальшу нацистську дійсність, євреї у своїх спогадах часто оцінюють радянський режим з позитивної перспективи, адже для них він став «меншим злом», ніж німецький, який влаштував Голокост. Як зазначав мізоцький єврей Ашер Гілберг: «...багато хто дійшов висновку, що «не такий страшний диявол, як його малюють» (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 183).

Велику кількість єврейських біженців заарештували через кілька місяців органи радянської влади, і їх вивезли до Сибіру в товарних вагонах, оскільки вони відмовлялися прийняти радянське громадянство. Ашер Гілберг підтверджував, що значна частина біженців з єврейського населення стала жертвою депортацій разом поляками та українцями (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 25).

Прибулі з Польщі євреї знаходили прихисток в місцевих єврейських родинах. Вони розповідали жакливі історії про те, як німці поводитися з євреями, – грабували, виганяли з домівок, били, примушували виконувати виснажливі роботи, носити жовті позначки тощо. А в Мізочі вони знаходили притулок і роботу (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 61).

Чимало представників місцевого населення зіткнулися з радянськими репресіями. На заслання потрапляли незгодні з радянською владою громадяни, а також ті, кого вона вважала ворогами народу. Часто справи на підозрюваних заводили без поважних на те причин, за доносом тих чи інших осіб.

Дунін-Карвицький, як мізоцький польський шляхтич теж потрапив під маховик репресій. Він відмовився тікати, бо вважав, що нічого поганого новій владі не зробив, хоча спеціально для нього, як депутату сейму прислали літак. Його арештували, а згодом завезли до Острога, де тривалий час примушували возити під конвоєм воду у бочці, яку відрами розносив по квартирах тодішніх керівників, а потім його розстріляли (Лист Марії Гуц, 2008).

Мізоцький єврей Ашер Гілберг згадував про нечисленних євреїв-комуністів, які за радянської влади були на посадах. Деякі з них намагалися захистити людей та запобігти несправедливим рішенням проти них. Один з них – директор цукрового заводу Шейнман. За словами Гілберга – це була талановита та молода людина, затятий комуніст із «гарячим єврейським серцем».

Шейнман не доповів на Гілберга як сіоніста в каральні органи і застерігав його бути обережним. Вже згодом, коли під час відступу Червоної Армії з Мізоча вони деякий час йшли поруч, тікаючи в Росію, Шейнман дав багато порад як влаштуватись в Росії і натякав, що війна врятувала Ашера Гілберга від депортації (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 25-26).

Важливу роль у встановленні нової влади відіграла пропаганда. На вулицях відбувалися мітинги, в Будинку культури демонструвалися радянські кінофільми. Революційні фільми показували населенню по декілька сеансів на день: «Ленін у жовтні», «Ленін у 1918 р.», «Щорс», «Чапаєв» (Спогади Андрона Мельника, 1988). Після підписання пакту Молотова-Ріббентропа в СРСР змінилося представлення про Німеччину. Терміни «фашистські варвари», «фашистські звірі» зникли, Німеччину стали змальовувати як країну, яка хоче миру, на відміну від «агресорів» Великобританії та Франції. Вже наступного дня після підписання договору 1939 р. зникли антинацистські фільми з кінотеатрів, а літературу антинімецького характеру забрали з книжних магазинів та бібліотек (Арад, 2007, с. 76-77). Єврейка Ада Фішфедер-Тейхнер згадувала про цей період в Мізочі так: «Щодня відбувалися мітинги з промовами, безкоштовними фільмами, натовпами та чутками. Ми, діти, були всюди. Ми заповнювали зали засідань, хоча й не дуже розуміли, що там говорили, приходили в кінотеатр, тинялися серед солдатів» (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 235).

В умовах нової влади жителі містечка мали надію змін на краще та йшли працювати в органи влади. Наприклад, українець Сидір Слободюк спочатку пішов служити в радянську міліцію, однак швидко розчарувався і покинув таку роботу. Як пояснювала його донька Марія Мосійчук: «Як прийшли червоні, батько вступив в ряди міліції, але не довго там був, три місяці. Коли люди побачили, що то за влада, що кусок хліба стали одбирати, люди розчарувались. Тому батько пішов працювати на цукровий завод» (USC SFI VHA, Testimony 38193, Mariia Moseichuk).

Змушені були припинити свою діяльність сіоністські організації, яких у Мізочі було багато. Їх члени вступали в комсомол і приховували своє сіоністське минуле. Водночас деякі з них продовжували збиратися потайки, і продовжували свою роботу

та імміграцію до Ізраїлю (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 24). Проти них боролися та переслідували. Наприклад, Міша Вігода, який перед цим провів вісім років у польській в'язниці за комуністичну діяльність, від початку намагався переслідувати сіоністів. Під час виступу на мітингу він обіцяв розправитися з членами сіоністських організацій. Але з незрозумілих причин він впав у немилість радянської влади, був звільнений з державної роботи і втратив свій статус (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 25).

Великі зміни сталися в економіці краю. Власність заможних громадян було конфісковано та націоналізовано. Приватна ініціатива та підприємництво, як несумічні із радянською системою, заборонили, залишалася лише державна. На базі націоналізованих поміщицьких господарств утворювали колгоспи. Мізоцький колгосп був утворений в лютому 1940 р., з колишніх батраків і бідняків за прикладом «своїх єдинокровних братів». В одній з пропагандистських статей зазначалося, що перший рік колгоспної праці дав чудові плоди і кожен колгоспник на ділі переконався в перевагах колективного господарства над одноосібним: «Взяти, наприклад, колишнього батрака Марка Кужеля. Хліба йому колись ніколи не вистачало. Вічно бідували, терпіли нужду і голод діти Марка. А зараз, в колгоспі, по-іншому живе ця родина. На 680 трудоднів, що їх заробили в колгоспі Марко Кужель, його дружина Палажка, дочка Анастасія та син Володимир колгосп нарахував їм 233 пуди хліба, 3400 крб. грішми, картоплю та інші продукти» (Радянська Ровенщина, 1962, с. 75-76).

Такі пропагандистські матеріали друкувалися в газетах та виданнях того часу і мали на меті переконати селян в перевагах колективного господарювання над одноосібним. Однак, добровільно вступали до колгоспу здебільшого бідняки й батраки. Заможні господарі писати заяву для вступу не мали бажання, а робили це під тиском. Реальні справи в новостворених господарствах йшли не так добре, як писалося, адже у листопаді 1940 р. для надання допомоги безкорівним колгоспникам господарствам Мізоцького району було асигновано 54 тис. крб. кредиту (Радянська Ровенщина, 1962, с. 70).

Процес радянзації економіки призвів до зміни в єврейському традиційному суспільстві. Євреї в більшості займалися торгівлею

та ремісництвом, що автоматично відносило їх до «нетрудових» елементів. Цей факт ускладнював життя єврейства, у порівнянні з представниками інших національностей. Євреї змушені були приєднуватися до існуючих кооперативів та ставати найманими працівниками. Ті євреї, які за польської влади були керівниками магазинів та підприємств, за радянської влади класифікувалися як «буржуазія» та мали проблеми у працевлаштуванні та пошуках роботи. У підсумку, загальний рівень життя єврейського суспільства знизився (Арад, 2007, с. 95). Примус та беззаконня стали характерними рисами суспільно-економічного життя. Мізоцька полька Регіна Шабловська-Литинська, яку в 1940 р. з сім'єю депортували до Казахстану, зазначала, що після радянської окупації на видному місці повісили курку з написом українською мовою: «Повішена, бо не хотіла знести 366 яєць впродовж року» (Шабловська-Лутинська, 2021, с. 86).

Зміни в єврейській громаді, після утвердження радянської влади, описував мізоцький єврей Ашер Гілберг. Раніше процвітаюча торгівля зупинилася. Приватні підприємства закрилися, а їхні власники змушені шукати собі роботу, зокрема на державних підприємствах, чи як канцелярські працівники. Заможні люди боялися жити в Мізочі і переселялись в інші міста, приховуючи своє походження (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 24). Єгуда Бройнштейн зазначав, що Мізоч змінився і перестав бути схожим до невпізнання: «магазини зникли, комерція померла, обличчя мешканців були похмурими, а серце гризла тривога». Євреї намагалися влаштуватися на державну роботу, яка давала певні можливості (статус добропорядного громадянина). Бройнштейн зазначав, що після певних зусиль він отримав посаду бухгалтера на цукровому заводі, яка стала своєрідним оберегом від ув'язнення і висилки до Сибіру (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 90-91). Ада Фішфедер-Тейхнер згадувала, що її брат Міхаель закінчив спеціальні курси і працював бухгалтером у господарському закладі. Він жив у постійному страху й очікуванні бути звільненим через своє соціальне походження як вихідець із заможної родини (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 235). Про цей період вона зазначала: «...головне, чого ми навчилися, – це стояти в черзі. Усі стояли в чергах. Із самого ранку перед усіма магазинами шикувалися черги. Люди купували все. Навіть те, що

їм було непотрібно, через страх, що товарів не буде, коли виникне необхідність. Повільно, але невпинно виникали нові заклади: контори, фабрики, магазини, склади та інші. Багатьох людей виганяли з будинків, які націоналізували. Інші втікали, рятуючи життя, але були й такі, хто отримали підвищення та стали керівниками та високопосадовцями» (Меморіальна книга Мізоча, 1961, с. 235).

Такі зміни негативно відобразилися на становищі євреїв-комерсантів. Як зазначав Джордж Ганзберг, його батько важко переніс те, що з приходом советів у нього все забрали. Раніше з трьома партнерами він займався лісоматеріалами. Свою продукцію відправляли в Європу (півні бочки, залізничні шпали, телефонні стовпи тощо). Коли ж прийшла радянська влада, стало необхідно все пояснювати, отримувати дозволи (скільки акрів можна було вирубати, зобов'язатися посадити саджанці, щоб ліс відновився тощо) (USC SFI VHA, Testimony 46431. George Ganzberg). Батькові іншого єврея – Ісаака Розенבלата було заборонено торгувати дріжджами. Як згадував Розенблат, – це був цінний для українців товар, який використовували для виробництва горілки. Однак, заборона не зупинила єврея і він діставав дріжджі в одному з заводів Галичини у Станіславі (Івано-Франківськ) та контрабандним шляхом привозив у потягах до Мізоча. Це відбувалося до тих пір, поки його не виявили і не посадили у в'язницю. Коли ж він вийшов після ув'язнення, – все одно продовжував займатися цим, оскільки не вмів робити нічого іншого: «Але ж він не вмів робити більш нічого, крім цього, і знову розпочав те ж саме. Питання було у тому, що більш його не спіймали, тому що він став вже досвідченим і робив все, аби його не схопили» (USC SFI VHA, Testimony 38507. Isaac Rozenblat).

Висновки. Отже, радянська заохочення західних областей України, зокрема містечка Мізоч на Рівненщині, призвела до кардинальної зміни життя євреїв. Встановлення тоталітарного режиму та насадження насильницьких практик відчули всі жителі краю. Євреям було заборонено займатися традиційними сферами їхньої зайнятості – підприємництвом, індивідуальною торгівлею. Сіоністські організації заборонили, а їхні члени потрапили під репресії. Прибулі в Мізоч єврейські біженці, що намагалися врятуватися від нацистів, потрапляли під репресії радянської влади.

Багато з них були виселені в райони Далекого Сходу, хоча така доля врятувала їх від Голокосту. В порівнянні з міжвоєнним періодом, рівень життя єврейської громади в 1939-1941 рр. значно впав.

Перспективи майбутніх розвідок можуть актуалізувати питання вивчення виживання євреїв, що були виселені в райони Далекого Сходу, їхні стратегії порятунку від Голокосту, більш детальний аналіз репресивних заходів, які чинила радянська влада над ними.

Подяка. Автор висловлює вдячність рецензентам та членам редакційної колегії за конструктивні побажання щодо покращення якості публікації, Меморіальному фонду єврейської культури. Ця публікація стала можливою завдяки грантовій підтримці Меморіального фонду єврейської культури (Memorial Foundation for Jewish Culture).

Джерела та література

Арад, И. (2007). Катастрофа евреев на оккупированных территориях Советского Союза (1941-1945). Д.: Центр «Ткума ЛТД»; М.: Центр «Холокост», 2007. 816 с.

Державний архів Рівненської області, ф. Р-569, оп. 1, спр. 1.

Державний архів Рівненської області, ф. Р-687, оп. 1, спр. 143.

Лист Марії Гуц до Романа Михальчука від 22.06.2008 р. *Архів Романа Михальчука.*

Меморіальна книга Мізоча (Mizocz; sefer zikaron, 1961). URL: <https://www.jewishgen.org/Yizkor/Mizoch/Mizochu.html#TOC>

Михальчук, Р. (2022). Мізоч: трагічні сторінки історії. 1939–1955. Вид. 2-ге, доповнене. Київ: Видавничий дім «Кондор», 344 с.

Остапук, В. (2021). Здолбунів. Частина третя. У роки Другої світової війни (до 1944 року) / Луцьк: ФОП Гадак Ж.В., друкарня «Волиньполіграф»тм, 280 с.

Ровенщина Радянська 1939–1955: документи і матеріали. (1962). Львів : Кн.-журн. вид-во, 430 с.

Руккас, А. (2019). Мізоч і околиці 17 вересня 1939 року. *Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині* / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Львівське відділення; НСКУ. Рівненська обласна організація; НТШ. Рівненський осередок; редкол.: А. Жив'юк (голов. ред.), А. Фелонюк (відп. ред.), В. Александрович та ін. Рівне, Вип. 1. С. 181–188.

Сергійчук, В. (2005). Український здвиг. Т.2. Волинь. 1939 – 1955. К.:

Українська видавнича спілка, 840 с.

Спогади Андрона Якимовича Мельника (травень-червень 1988 р.).
Архів Романа Михальчука.

Шабловська-Лутинська, Р. (2021). Мізоч безповоротньо минулої минувшини. Рівне: ПП “Формат-А”, 109 с.

USC SFI VHA, Testimony 38193. Mariia Moseichuk.

USC SFI VHA, Testimony 38507. Isaac Rozenblat.

USC SFI VHA, Testimony 38669. Nikolai Slobodiuk.

USC SFI VHA, Testimony 46431. George Ganzberg.

References

Arad, Y. (2007). Katastrofa evreev na okkupyrovanykh terrytoryiakh Sovetskoho Soiuzu (1941-1945). D.: Tsentr «Tkuma LTD»; M.: Tsentr «Kholokost», 2007. 816 s.

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti, f. R-569, op. 1, spr. 1.

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti, f. R-687, op. 1, spr. 143.

Lyst Marii Huts do Romana Mykhalchuka vid 22.06.2008 r. Arkhiv Romana Mykhalchuka.

Memorialna knyha Mizocha (Mizocz; sefer zikaron, 1961). URL: <https://www.jewishgen.org/Yizkor/Mizoch/Mizochu.html#TOC>

Mykhalchuk, R. (2022). Mizoch: trahichni storinky istorii. 1939–1955. Vyd. 2-he, dopovnene. Kyiv: Vydavnychi dim «Kondor», 344 s.

Ostapuk, V. (2021). Zdolbuniv. Chastyna tretia. U roky Druhoi svitovoi viiny (do 1944 roku) / Lutsk: FOP Hadiak Zh.V., drukarnia «Volynpolihraf»tm, 280 s.

Rovenshchyna Radianska 1939–1955: dokumenty i materialy. (1962). Lviv : Kn.-zhurn. vyd-vo, 430 s.

Rukkas, A. (2019). Mizoch i okolysti 17 veresnia 1939 roku. Derman i Mizoch v istorii ta kulturi Volyni / NAN Ukrainy. Instytut ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereleloznavstva im. M. S. Hrushevskoho Lvivske viddilennia; NSKU. Rivnenska oblasna orhanizatsiia; NTSh. Rivnenskyi osередok; redkol.: A. Zhyviuk (holov. red.), A. Feloniuk (vidp. red.), V. Aleksandrovych ta in. Rivne, Vyp. 1. S. 181–188.

Serhiichuk, V. (2005). Ukrainskyi zdvyh. T.2 Volyn. 1939 – 1955. K.: Ukrainska vydavnycha spilka, 840 s.

Spoheady Андрона Yakymovycha Melnyka (traven-cherven 1988 r.). Arkhiv Romana Mykhalchuka.

Shablovska-Lutynska, R. (2021). Mizoch bezpovorotno mynuloi mynushyny. Rivne: PP “Format-A”, 109 s.

USC SFI VHA, Testimony 38193. Mariia Moseichuk.

USC SFI VHA, Testimony 38507. Isaac Rozenblat.

USC SFI VHA, Testimony 38669. Nikolai Slobodiuk.

USC SFI VHA, Testimony 46431. George Ganzberg.

**Mykhalchuk R. THE JEWISH COMMUNITY OF MIZOCH IN
1939-1941.**

Abstract

*The purpose of the study is to analyze the situation of the Jewish community in Mizoch after the establishment of Soviet power in Western Ukraine in 1939-1941. On the basis of historiographical work and the source-based database, to reproduce the process of Sovietization of the Western regions of Ukraine and the example of the Volyn town of Mizoch, to show negative changes in the life of the Jewish community after establishment of Soviet order in 1939-1941. **The methodology** is based on the principles of historicism and objectivity. The research is based on general scientific and special historical methods. The methods of archival heuristics and scientific criticism are applied. Special attention is paid to the method of oral history. **Scientific novelty.** Based on the achievements of historiography and a wide range of sources, the changes in the status and position of the Jewish community of the town of Mizoch in the Rivne region after the Sovietization of the region in 1939-1941 were analyzed. **Conclusions.** The beginning of the Second World War and the occupation of the Western regions of Ukraine led to a radical change in the lives of local residents. The establishment of Soviet power was accompanied by the introduction of violent practices and totalitarian regimes. The Jewish community of Mizoch came under repression - the functioning of Zionist organizations was prohibited. Many Jewish refugees tried to escape the Holocaust from occupied Poland and arrived in Mizoch, where they encountered the arbitrariness and repression of the Soviet authorities. Many of them ended up in Siberia, at the same time this fate saved them from the Holocaust. Jews were forbidden to engage in entrepreneurship and business, they were forced to be hired workers. Their standard of living has dropped significantly.*

Key words: Jewish community, Jewish refugees, Mizoch, Soviet repression, "first Soviets", Western Ukraine, nationalization.

**Mychalczuk R. SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA W MIZOCHA W
LATACH 1939-1941**

Streszczenie

*Celem badania jest analiza sytuacji społeczności żydowskiej w miasteczku Mizoch po ustanowieniu władzy sowieckiej na zachodniej Ukrainie w latach 1939-1941. **Metodologia** opiera się na zasadach historyzmu i obiektywizmu. Badania prowadzone są w oparciu o metody ogólnonaukowe i specjalne metody historyczne. Szczególną uwagę zwraca się na metodę historii mówionej. **Nowość naukowa.** Przeanalizowano zmiany w statusie i pozycji społeczności*

żydowskiej w mieście Mizoch w obwodzie rówieńskim po sowietyzacji regionu w latach 1939-1941. Badania przeprowadzono w oparciu o analizę źródeł, z których większość po raz pierwszy zostały wprowadzone do obiegu naukowego.

Wnioski. Początek II wojny światowej i okupacja zachodnich obwodów Ukrainy spowodowały radykalną zmianę w życiu lokalnych mieszkańców. Społeczność żydowska Mizochy znalazła się pod represjami – zabroniono działalności organizacji syjonistycznych. Wielu żydowskich uchodźców w Mizochi spotkało się z arbitralnością i represjami ze strony władz sowieckich. Wielu z nich znalazło się na Syberii, jednocześnie los ten ocalił ich od Zagłady. Zakazano Żydom prowadzenia działalności gospodarczej i gospodarczej, ich poziom życia znacznie się obniżył.

Słowa kluczowe: społeczność żydowska, żydowscy uchodźcy, Mizoch, represje sowieckie, „pierwsi Sowietci”, Zachodnia Ukraina, nacjonalizacja.

Статтю надіслано до редколегії 04.09.2023 р.
Статтю рекомендовано до друку 11.10.2023 р.